

memorii | jurnale

În 1880, Lev Nikolaevici Tolstoi începe să critice în scrierile sale Biserica Ortodoxă, acuzând-o că e preocupată numai de ritualuri și dogme, fără să-i pese de învățătura originală a lui Isus. Deși cenzura împiedică publicarea cărților în care își exprimă aceste idei, poziția lui Tolstoi e binecunoscută, ceea ce face ca în 1901 Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse să-l excomunic. În scrisoarea de răspuns la decizia Sinodului, Tolstoi spune: „Am început prin a iubi credința mea ortodoxă mai mult decât liniștea mea, apoi am iubit creștinismul mai mult decât biserica mea, acum însă iubesc adevărul mai mult decât orice pe lume. Și chiar și acum pentru mine adevărul se suprapune cu creștinismul, așa cum îl înțeleg eu.“ Tolstoi moare în 1910, după ce refuzase ferm să se întoarcă în sânul Bisericii. E înmormântat fără fast într-o pădure lângă Iasnaia Poliana.

LEV TOLSTOI

Despre Dumnezeu și om

Din jurnalul ultimilor ani
(1907–1910)

Traducere din rusă de
ELENA DRĂGUȘIN-RICHARD

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Zografi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Lev Nikolaevici Tolstoi
Bojeskoe i celoveceskoe. Iz dnevnikovih zapisei poslednih let
Moskva, Eksmo-Press, 2001

© HUMANITAS, 2005, 2017, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Tolstoi, Lev Nikolaevič

Despre Dumnezeu și om: din jurnalul ultimilor ani (1907–1910) / Lev Tolstoi;

trad.: Elena Drăgușin-Richard. – Ed. a 3-a. – București: Humanitas, 2017

ISBN 978-973-50-5501-1

I. Drăgușin-Richard, Elena (trad.)

821.16

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Traducerea de față s-a făcut după ediția apărută la Moscova în 2001, *Despre Dumnezeu și umanitate*, apărută la editura Eksmo-Press. Volumul conține fragmente mai puțin cunoscute din jurnalul lui Lev Tolstoi din ultimii săi ani despre viață și moarte, credință și morală, bine și rău. Însemnările din această perioadă au fost considerate de scriitor mult mai importante decât operele sale literare. Cugetările pe teme filozofice eterne și căutarea permanentă a expresiei lor deveniseră principala preocupare a lui Lev Tolstoi. Partea a doua a volumului conține aforismele lui Tolstoi din aceeași perioadă, așa cum au fost consemnate de D.P. Makovițki, medicul de familie al scriitorului.*

Tolstoi a început să țină un jurnal încă din 1847, dar în ultimii ani cuvintele încep să i se pară insuficiente și nepotrivite pentru a formula acele lucruri care îi par limpezi, dar care nu se supun condeiului. Deoarece „prin cuvinte, întotdeauna imprecise, neclare, mereu incomplete, vorbesc în imperfecțiunea lor numai oamenii“, iar „Dumnezeu are un alt

---

* Dușan Petrovici Makovițki (1866–1921), medicul de familie al lui Tolstoi între 1904 și 1910, autorul *Însemnărilor de la Iasnaia Poliana*. Slovac fiind, Makovițki nu stăpânea perfect limba rusă, însă în citarea afirmațiilor lui Tolstoi se respectă în cea mai mare parte redactarea lui. În câteva cazuri, și numai atunci când a fost indispensabil pentru a păstra sensul frazei, textul a fost modificat. (N. t.)

limbaj, alt mijloc de a transmite adevărul: prin faptul că ne face conștienți de natura Lui“.

Scriitorul crede că omenirea se află deja în posesia unei prețioase moșteniri spirituale, iar filozofia universală cernută de proba timpului, de trecerea sutelor și miilor de ani, constituie un ghid al vieții. Budismul și hinduismul, creștinismul și islamul oferă adevărurile simple despre viață și moarte. Printre maștrii spirituali ale căror nume le întâlnim în Jurnal se numără Lao Zi, Confucius, Socrate, Platon, Epictet, Marc Aureliu, Pascal, Rousseau, Kant, Schopenhauer și Emerson.

Tolstoi a depus eforturi uriașe pentru a condensa această moștenire și a o transforma într-un manual accesibil, care să ducă la unirea în spirit a oamenilor, prin eliminarea diferențelor de natură religioasă, filozofică ori națională. Jurnalul, dar și culegerile de citate *Cercul de lectură, Pentru fiecare zi, Calea vieții* stau mărturie acestui efort. Gânduri și aforisme din jurnal au văzut lumina tiparului încă din timpul vieții scriitorului, dar Tolstoi era tulburat de ideea că oamenii copiază fragmente ale textului în lucru și umblă în caiete fără știrea lui. Convingerea lui era că unii oameni îi preiau ideile fără discernământ și fără să aibă un sistem format de gândire, că le iau drept literă de lege, supunându-se unei robii spirituale benevole.*

Familia lui Tolstoi încearcă la rândul ei să intre în posesia Jurnalului. Soția, Sofia Andreevna, pretinde ca Jurnalul și alte opere să devină după moartea lui Tolstoi proprietate a familiei, în timp ce dorința scriitorului este de a renunța la toate drepturile de autor. (Problema inegalității sociale, a existenței bogașilor și săracilor, l-a frământat toată viața, iar unul dintre visele lui Tolstoi a fost distrugerea dreptului la proprietate. El face însă distincția între material și spiritual,

---

* Igor Losievski, „Mă simt veșnic...“, L.N. Tolstoi, *Despre Dumnezeu și umanitate*, Moscova, Eksmo-Press, 2001.

între bogăție morală și sărăcie materială. „Problema nu este ca toți să fie egali, ci ca toți să se iubească. Poți fi bogat și să-i iubești pe cei săraci, și să ai aceeași avere ca toți ceilalți și să-i urăști pe toți.“) Discordia din familie, provocată în mare măsură de încercarea de a renunța la bunurile sale materiale, îl forțează pe Tolstoi să apeleze la unele acțiuni secrete. Astfel, își rescrie testamentul, iar soția îl caută printre hârtiile lui, face scene, chiar încearcă să se otrăvească. În 1908 Tolstoi ține un „Jurnal secret“, iar în 1910 începe un „Jurnal pentru mine însumi“, care devine o cronică a tragicei situații familiale. La 29 iulie 1910, Sofia Andreevna discută cu fiii Andrei și Lev posibilitatea de a-l declara pe Lev Tolstoi alienat mintal.

Plecarea lui Tolstoi în octombrie 1910 nu poate fi însă interpretată numai din perspectiva familială sau numai ca o dorință de a evada din confortul vieții aristocratice. Este o plecare pentru care Tolstoi s-a pregătit în diverse perioade ale vieții, dar în 1910 are semnificația unei eliberări spirituale absolute, o ieșire dincolo de granițele obișnuite.

Ultimele pagini ale jurnalului reflectă starea de armonie dintre suflet și lume, de apropiere de Adevăr, de „conștiința esenței Lui“.

ELENA DRĂGUȘIN-RICHARD

1907

...Iubirea față de dușmani, față de cei care urăsc nu e o exagerare, cum pare la prima vedere, ci e ideea de bază a iubirii. La fel ca neîmpotrivirea, oferirea celuiilalt obraz nu e exagerare și parabolă, ci lege, legea neîmpotrivirii, fără de care nu poate exista față creștinismul. Creștinismul nu poate exista nici fără iubirea de cei care urăsc...

Poate greșesc, dar mie mi se pare că abia acum, așa cum sunt, bune sau rele, roadele pomului meu au dat în pârg. (14 ianuarie)

Cât de îngrozit trebuie să se simtă omul singur pe lume, rupt de toate! Dacă, oricât ar rătăci, omul n-ar simți legătura spirituală cu lumea, cu Dumnezeu, n-ar putea trăi. Dacă însă pierde conștiința acestei legături, nu mai poate să trăiască și se omoară. Asta explică aproape toate sinuciderile. (14 ianuarie)

Muncitorii, în general săracii, nu sunt mai buni, ci mai răi decât bogații, îi judecă și îi invidiază. Pentru asta sunt vrednici de milă mai mult decât pentru sărăcia lor. Bogații sunt însă întotdeauna mai imorali decât săracii, profită de munca lor, trăiesc în trândăvie, și mai ales pentru asta sunt vrednici de milă. (14 ianuarie)

Viața nu e în mișcare, ci palpită, freamătă în fiecare ființă. Faptul că mie mi se pare că viața se deplasează în timp este o iluzie. Viața doar se manifestă tot mai mult și mai mult în timp. Soarele nu se deplasează în timp ce norii care îl acopereau îl descoperă din nou. (14 ianuarie)

Bucură-te, și iară spun ție, bucură-te. Dacă trăiești cum se cade, bucuria e neîncetată. Îmi dau seama de asta la bătrânețe.

Bătrânețea mă bucură. Sunt minute bune când mă bucură și apropierea morții. (14 ianuarie)

Conștiința e limitată în spațiu și timp, dar în sine e independentă. E liberă, dar se poate exprima, manifesta numai în spațiu și timp. (14 ianuarie)

Da, nu Rusia trebuie salvată, ci ceea ce este de milioane și milioane de ori mai scump decât închipuita existență a Rusiei, sufletul nostru. (14 ianuarie)

N-aș vrea să mor fără să exprim ce simt și înțeleg acum cu toată claritatea. E caraghios că scriu la sfârșitul vieții un adevăr cunoscut de toată lumea, iar adevărul acesta cum îl înțeleg eu acum, sau mai degrabă cum îl simt, îmi pare absolut nou. Adevărul e că trebuie să-i iubim pe toți și să ne clădim viața așa încât să-i putem iubi pe toți. Aș vrea să scriu o astfel de lege a lui Dumnezeu pentru copii. (14 ianuarie)

Nu trebuie să ne închipuim că e nevoie ca viața oamenilor religioși să fie copleșită de grija susținerii religiozității și că ea trebuie să fie plicticoasă, închinată unei activități abstracte. Dimpotrivă, viața oamenilor care au un temei religios nu poate să nu fie plină de bucurie și complet liberă de preocuparea pentru religiozitatea lor.

A gândi altminteri e ca și cum am crede că oamenii cu vederi politice și științifice nu vorbesc decât despre politică și știință. (14 ianuarie)

Învățătura religioasă trebuie să stea la baza educației. Educația fără învățătura religioasă (așa cum se face la noi) nu e educație, ci deopotrivă depravare și amortirea capacităților superioare. (14 ianuarie)

Pentru a nu trăi chinuit trebuie să ai în față nădejdea bucuriei. Însă ce nădejde a bucuriei mai poate fi, când ai în față bătrâ-

nețea și moartea? Există numai o ieșire din această situație, să-ți închini întreaga viață desăvârșirii spirituale, în comuniune tot mai mare cu Dumnezeu. Numai atunci viața este bucurie neîntreruptă, iar moartea este și ea o bucurie. (14 ianuarie)

Dintre organele omului, mai presus de toate este rațiunea, iar omul nu poate, nu trebuie să renunțe la ea, căci viața lumii e lucrarea oamenilor călăuziți de rațiune. Buna înțelegere a oamenilor se va realiza nu prin refuzul rațiunii, ci prin recunoașterea de către toți a legilor ei. (14 ianuarie)

Un anarhist cu idei expropriatoare le spunea odată prin sate țăranilor că nu trebuie să muncească pentru stăpâni și că trebuie să le confiște ce consideră ei (stăpânii) că le aparține. Aș fi vrut să-l întreb pe el și pe învățătorii lui: pentru chiaburul care are 10 cai, e cărauș sau face cărămizi ș.a.m.d., se poate munci sau nu? Dacă încă se mai poate, atunci unde ne oprim? Și dacă stabilim pentru cine nu se poate munci, cum putem afirma, legifera asta? Vom stabili legi care se vor pune în aplicare cu forța? Dar atunci vor exista noi abuzuri ale puterii. (2 februarie)

Organizarea societății pe baza constrângerii are ca scop curmarea actelor de violență între oameni. Pe când cugetarea, experiența și întreaga istorie ne arată că dreptul la constrângere oferit unora nu a putut și nu poate împiedica oamenii să încalce rânduiala existentă și să recurgă la violență. Reiese că o rânduială întemeiată pe constrângere va duce doar la sporiirea numărului celor care folosesc violența. (2 februarie)

...Aș mai adăuga la ideea imposibilității de a organiza societatea fără constrângere și că, așa cum societățile antice erau de neconceput fără sclavi, ar fi fost de asemenea de neconceput fără niște ființe și mai nefericite decât sclavii, fără stăpâni.

Sclavii au fost eliberați, e timpul să fie eliberați și acești nefericiți. (10 februarie)

Pentru a înțelege limpede irealitatea spațiului (corporalității) și timpului (mișcării), faptul că și una și alta sunt numai limitări ale gândirii noastre, trebuie să concep și că trupul meu în spațiu, precum și mișcarea mea în timp sunt în egală măsură infinit mici în comparație cu marele infinit (pe care nu pot să nu-l accept) și infinit mari în comparație cu cele infinit mici la care trebuie neapărat să cugetăm. (13 februarie)

Tocmai m-am gândit că oamenii limitați intelectual, așa-numiții materialști, se sustrag dinaintea oricăror raționamente serioase despre însușirile naturii umane și ale rațiunii (vezi Kant, Platon, Hristos) considerând că toate acestea sunt doar „filozofie“ incertă, neclară, contradictorie, în cadrul căreia toate raționamentele sunt inutile. (13 februarie)

Ce fenomen uimitor că brahmanismul, în ciuda înțelegerii sale religioase mult superioare iudaismului, a fost supus acelorași denaturări, dacă nu chiar unora mai grave, sau mai degrabă a fost invadat de tumori. (13 februarie)

Atât de rar întâlnim, și încă și mai rar simțim, adevărata iubire, iubirea față de iubire, iubirea nu numai față de toți oamenii, dar și față de tot, de Dumnezeu. Doamne, ajută-mă să trăiesc în această iubire, vino și sălășluiește în mine. (13 februarie)

Revoluționarii sunt mânați mai ales de invidie, ambiție și iubire de putere. Și ceea ce e mai rău, aceste sentimente urâte sunt mascate de falsa iubire și compasiune pentru popor și, ceea ce e și mai ridicol, de falsa iubire de libertate: se aservesc puterii, în cea mai cumplită dintre sclavii, din dragoste de libertate! (13 februarie)

I. REPIN, TOLSTOI ÎN FOTOLIUL BĂTRĂNESC.
DESEN ÎN CREION, 1887.

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	5
---------------------------	---

DIN JURNALUL ULTIMILOR ANI

1907	11
1908	65
1909	109
1910	175

CUGETĂRI ȘI AFORISME CONSEMNAȚE

DE D.P. MAKOVIȚKI

1907	219
1908	231
1909	243
1910	253

ANEXĂ. Despre Tolstoi	267
-----------------------------	-----